

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

Кваліфікаційна робота магістра
з теми: «ПИТАННЯ РЕГЕНЕРАЦІЇ ЛАКОВОГО ПОКРИТТЯ ТВОРІВ
ІКОНОПISУ (НА ПРИКЛАДІ ІКОНИ «ЗАГИБЕЛЬ ІОНА» СЕР. ХІХ СТ.)»

Виконала:

Анастасія Ярославівна ГРИГОРІВ

здобувачка групи RTM1-M23

спеціальності 023 Образотворче мистецтво,
декоративне мистецтво, реставрація

Освітня програма:

Реставрація творів мистецтва

Науковий керівник:

Іван Станіславович Підгурний,

кандидат мистецтвознавства, доцент

кафедри образотворчого і декоративно-
прикладного мистецтва та реставрації
творів мистецтва

Рецензент:

Оксана Андріївна КЛІЩ

кандидат архітектури, ст. викладач

Зміст

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА РЕГЕНЕРАЦІЇ ЛАКОВОГО ПОКРИТТЯ ТВОРІВ ЖИВОПИСУ	7
1.1.Лакове покриття: технологія нанесення і матеріали, вплив на живописний твір.....	7
1.2. Методи та технології регенерації	16
Висновки до розділу 1	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ РЕСТАВРАЦІЇ ІКОНИ ХІХ СТ.	28
2.1. Релігійні сюжети в образотворчому мистецтві.....	28
2.2. Життєпис та іконографіка пророка Іони (Йони)	39
2.3. Українська ікона ХІХ століття: стилістика	42
2.4.Техніко-технологчні особливості українського іконопису ХІХ ст. ..	48
Висновок до розділу 2	59
РОЗДІЛ ІІІ. РЕСТАВРАЦІЙНИЙ ПАСПОРТ.....	60
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Конституція Української держави проголошує необхідність охорони і збережень культурних надбань народу. Одним із заходів, спрямованих на виконання вимог Закону, є реставрація й консервація творів мистецтва. Головною метою реставрації пам'ятки є збереження історичної достовірності та культурної цінності (автентичності пам'ятки) шляхом підтримання об'єкта культурної спадщини в задовільному стані. Напрацьована віками теорія і практика реставрації має низку принципів, серед яких: принцип найменшого втручання та змін, забезпечення максимального збереження автентичності пам'ятки; принцип реверсивності, тобто всі застосовані матеріали і технології повинні бути максимально зворотними (підлягати видаленню без пошкодження автентичного матеріалу); реставрація повинна ґрунтуватись на бережливому ставленні до історичної субстанції та автентичних елементів і характерних рис пам'ятки, а також передбачати розкриття і збереження її культурної та історичної цінності; незмінність принципової структури пам'ятки, коли цей захід є єдиним засобом забезпечити її збереження; при виконанні консерваційно-реставраційних робіт слід застосовувати традиційні для пам'ятки техніки технології і матеріали, а також перевірені практикою сумісні матеріали, розроблені спеціально для ведення реставраційних робіт і виготовлені відповідно до вимог нормативних документів; якщо застосування традиційних технік, технологій і матеріалів неможливе або не дає бажаного результату, консервацію або реставрацію пам'ятки можна здійснювати за допомогою сучасних технологій та методів збереження, ефективність яких доведена науковими даними, гарантована практичним досвідом і не завдає шкоди автентичності пам'ятки; при проведенні реставраційних робіт потрібно зберігати ті різночасові і різностильові елементи (нашарування), які відображають значимі внески всіх епоху створення пам'ятки [53].

Кожен вид образотворчого мистецтва має свої технології реставрації. Притаманні вони і живопису як виду образотворчого мистецтва, в якому зорові образи відтворюються за допомогою нанесення фарб на поверхню. Реставрації піддаються твори живопису, виконані на полотні, дошці, металі, склі або іншій основі в різній техніці: темпера, олійний живопис, акрилова і змішана техніка тощо.

Процес реставрації творів олійного живопису, виконаних на дошці, різнобічно описаний вченими та практиками реставрації. Найчастіше дерев'яна основа використовується в іконописі. Створенню ікон притаманні деякі відмінності в техніці письма, однак, як і інші живописні твори, ікони покриваються лаком. Зазвичай художники наносять лакове покриття для підкреслення глибини й насиченості фарб. Також лак відіграє велику роль у збереженні картини. Плівка лаку захищає шар фарби від безпосереднього впливу шкідливих речовин, що знаходяться в повітрі. Але й лакова плівка з часом піддається руйнуванню. Її відновлення має свої технології, які завжди досліджувалися в реставраційній теорії та практиці.

Відомі чотири види роботи з покривною лаковою плівкою: регенерація, видалення, потоншення, вирівнювання. Реставраційна комісія на основі дослідження міри зістарення лакової плівки, а також ступеня збереженості авторського живопису, визначає найбільш доцільний у даному випадку вид роботи. Найчастіше лакове покриття потребує регенерації, яка є чи не найскладнішим і досить тривалим процесом реставрації й полягає у відновленні структури лакової плівки, поверненні їй втраченої прозорості. Проблемі регенерації присвячені дослідження низки фахівців у галузі реставрації (Берлач О.П., Дзендзелюк Л.С., Льода Л.М., Клокова Г.С., Козловський, О.С., Кучма Н.І, Пастернак О.О, Іванова Е.Ю., Тимченко Т.Р., Федосєєва Т.С, Фармаковський М.В та ін). Однак науково-технічний прогрес розвитку пришвидшив темпи віднайдення нових засобів реставрації творів живопису.

Тому актуальність магістерського дослідження полягає у висвітленні традиційних та інноваційних технологій регенерації, вивченні методів, які застосовуються у сучасній реставраційній практиці, та виокремленні найоптимальніших серед них.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження процесу регенерації лакового покриття на прикладі реставрації ікони «Загибель Іони» середини ХІХ ст.

Для досягнення поставленої мети були поставлені такі **завдання**:

- проаналізувати наявну джерельну базу;
- виявити причини, які призводять до руйнування лакового покриття;
- описати основні методи та технології регенерації лакового покриття;
- дослідити специфіку ікони як живописного жанру;
- провести реставрацію ікони «Загибель Іони» середини ХІХст.;
- виготовити реставраційну документацію (реставраційний паспорт).

Об’єктом дослідження є процес та особливості реставрації твору живопису, лакове покриття якого потребує регенерації.

Предметом дослідження є реставраційні заходи, серед яких і регенерація, спрямовані на відновлення ікони «Загибель Іони».

Наукова новизна дослідження. У роботі досліджено теорію та практику технології реставрації творів живопису, які потребують регенерації лакового покриття, ефективність яких підтверджується реставраційною практикою.

Практичне значення роботи. Результати дослідження можуть бути використані:

1. Для поглибленого вивчення та розвитку вітчизняної реставраційної справи.
2. Для реставрації робіт з виявленим пошкодженням лакового покриття.
3. Для подальшого дослідження цієї теми у процесі реставрації живописних творів різних жанрів.

4. У пам'ятко-охоронній справі з метою збереження автентичності твору мистецтва.

Методи дослідження. У процесі виконання завдань роботи використані загальнонаукові та спеціальні методи наукових досліджень. До загальнонаукових методів належать: фактологічний, що полягав у виявленні й вивченні візуального матеріалу; аналітичний, представлений аналізом літературних джерел; метод порівняльного аналізу, поданий порівняльним мистецтвознавчим аналізом різних методів усунення пошкоджень лакового покриття. До спеціальних належать методи проведення конкретних реставраційних заходів, зокрема й регенерації, доцільних у наданні експозиційного вигляду іконі «Загибель Іони».

Структура роботи: кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (72 найменування) і додатків. Основний текст роботи викладений на 61 сторінці.

ВИСНОВКИ

У реставраційній теорії та практиці процес регенерації лакового покриття як засіб збереження живописного твору при виконанні реставраційно-консервативних робіт завжди був у полі зору художників-реставраторів, мистецтвознавців, пам'яткоохоронців.

Опрацювання літератури з проблеми дослідження, вивчення історії та сучасного досвіду виконання регенерації дозволили розкрити в кваліфікаційній роботі причини, які призводять до руйнування лакового покриття, узагальнити основні методи та технології його відновлення.

З'ясовані основні функції лакового покриття, якими є насамперед захисна і оптична, охарактеризовано низку його якостей: еластичність, розтяжність, міцність, товщина глянець, заломлення світла та ін.

В роботі зроблено аналіз властивостей і структури лаків, що використовуються в регенераційному процесі, описано лаки, які застосовуються в сучасній реставраційній практиці.

Оскільки предметом практичної частини кваліфікаційної роботи є реставрація ікони XIX ст. «Загибель Іони», опрацьовано літературу, в якій з'ясовуються особливості використання біблійних мотивів у образотворчому мистецтві, життя пророка Іони, дібрано твори образотворчого мистецтва, які ілюструють життєпис пророка, що допомогло краще зрозуміти окремі особливості твору живопису, що реставровувався. Зважаючи на те, що це українська ікона XIX ст., охарактеризовані стилістичні ознаки української ікони XIX ст., зокрема Подільської.

На основі дослідження, проведеного українськими вченими-реставраторками Т. Тимченко та М. Балкіною, охарактеризовано техніко-технологічні особливості української ікони XIX ст., виявлені авторками шляхом лабораторного вивчення. Описані ними характеристики основи, етапи ґрунтування, виконання живописного зображення, нанесення захисних покриттів ікони XIX ст., дали можливість визначити особливості

пошкоджень ікони «Загибель Іони», скласти реставраційні заходи щодо її відновлення.

Проведені роботи з реставрації ікони XIX ст. «Загибель Іони» включали й відновлення пошкодженого лакового покриття. Зроблено висновок про те, що регенерація – складна технологія, яка потребує володіння художником-реставратором спеціальними знаннями, на основі яких можна якісно здійснити рятувальні, відновлювальні і консервативні заходи живописного твору й надати йому експозиційного вигляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонович Є.А., Шпільчак В.А. Малюнок і живопис. Методичні рекомендації. Київ, 1990. 105 с.
2. Берlach О., Вахрамєєва Г. Рисунок і живопис в умовах пленерної практики. Методичні рекомендації для здобувачів першого бакалаврського рівня художньо-педагогічних спеціальностей. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2022. 28 с. 3.
3. Берlach О. П. Засоби зображення предметів в перспективі : методичні рекомендації до виконання завдань самостійної роботи з курсу «Перспектива в образотворчому мистецтві». Луцьк, 2017. 12 с.
4. Берlach О. П. Малярські техніки, методи і прийоми в станковому живописі : методичні рекомендації для студентів спеціальності 6.020200 Образотворче мистецтво. Луцьк, 2011. 68 с.
5. Берlach О. П. Технологічні особливості матеріалів: живопис, реставрація : технологічний практикум для бакалаврів, магістрантів образотворчого мистецтва. Луцьк, 2017. 47 с.
6. Берlach О. П. Основи технологій і техніки станкового живопису : методичні вказівки до спецкурсу. 2011. 143 с.
7. Берlach О. П. Дослідження й атрибуція зразків пізнього середньовіччя та нової доби фондової збірки Музею Волинської ікони. Актуальні питання гуманітарних наук. Дрогобич, 2021. Вип. 46. Том 1. С. 51-57.
8. Бистрякова О. А., Осадча А., Пільчук О. Інновації та технології в сучасному мистецтві. Вісник львівської національної академії мистецтв. Львів, 2017. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/visnyk/pdf_visnyk/32_new/17.pdf
9. Біблійні мотиви у світовому живописі URL: https://www.logos-kiev.org/publ/biblijni_motivi_u_svitovomu_zhivopisi/1-1-0-39
10. Біблійні сюжети й мотиви в українській та світовій літературі URL: <https://www.ukrlib.com.ua/sochin/printout.php?id=0&bookid=32>
11. Білецький П.О. Мова образотворчих мистецтв Київ: Радянська школа, 1973. 84 с.
12. Білокінь С. Проблеми реставрації пам'яток. Кам'янець-Подільський, 1989. 358 с.
13. Білокінь С. Реставрація, консервація, атрибуція пам'яток мистецтва на Україні. Кам'янець-Подільський, 1989. 96 с.

14. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Наук. зб. Випуск 28. Матеріали ХХVІІІ міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 21–22 жовт. 2021 року. Упоряд. Т. Єлісеєва, Є. Ковальчук. Луцьк, 2021. 146 с.
15. Волинська ікона: Питання історії вивчення, дослідження та реставрації. Луцьк. 1994. 86 с. 8. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Луцьк: Волинські старожитності. 2012. 238 с.
16. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Луцьк: Пульс. 2009. 240 с.
17. Волошинець В., Бевз М. Реставраційне матеріалознавство : навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. 124 с.
18. Гарькава І.О. Християнські ідеї та образи в українській музичній культурі кінця ХХ – початку ХХІ ст.: дис. ... канд. мистецтвозн. : 26.00.01/Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ, 2019 192 с. URL: <https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2307/garkava-disser.pdf?sequence=1&isallowed=y>
19. Герчанівська П. Е. Українська народна культура: християнський вимір: монографія. Київ: Університет «Україна», 2011. 426 с.
20. Головей В. Ю Сакральне в мистецтві: проблеми образотворчої репрезентації: монографія. Луцьк: Волинський нац. універ. ім. Лесі Українки, 2012. 420 с.
21. Голосний Р.А. Українська ікона ХVІІІ-ХІХ століть: проблема атрибуцій: кваліфікаційна робота. Київ, 2020. 77 с.
22. Дзендзелюк Л. С., Льода Л. М. Основи реставраційних процесів. Передреставраційні дослідження: метод. поради до практ. занять. Львів: УАД, 2012. 86 с.
23. Дерев'янка А.Ю. Методичні рекомендації на тему «Реставрація олійного живопису». Харків: ХДАДМ, 2016-18 р.
24. Дроздов Г. А. Збереження автентичності творів у реставраційному процесі. Декларації та реальність. Київ, 1989. 48-52 с.
25. Етапи реставраційних робіт і принципи реставраційних методик С.14-15/ URL: <http://um.co.ua/1/1-9/1-95292.html>
26. Жердзицький В. Є. Живопис. Техніка і технологія: навчальний посібник. Харків. : Колорит, 2006. 327 с.
27. Живопис як вид мистецтва. Релігійний жанр URL: http://painting-as-an-art.blogspot.com/2015/02/blog-post_62.html
28. Жолтовський П.М. Художнє життя на Україні в ХVІ-ХVІІІ ст. / П.М.Жолтовський. Київ: Наукова думка, 1983, 157 с.

29. Жулинський М. Християнство і національна культура // Нація. Культура. Література. Національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури. Київ: Наукова думка, 2010. С. 155-158.

30. Журунова Т. Г. Канон і манера в художній системі народного сакрального малярства Поділля. Родовід. 1997. № 2. С. 48–56.

31. Зузяк С.Ю. Особливості іконопису Поділля. <https://www.google.com/search?q=20>

32. Іконопис / Р. Я. Василик // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-13036>

33. Ілюстрації до Біблії Гюстава Доре. URL:https://creationism.org/images/DoreBibleIllus/dore_uk.htm

34. Козловської О.С. Специфіка реставрації олійного живопису на полотні (на прикладі «Натюрморту з виноградом» кін. XIX – поч. XX ст.)

URL: <http://195.20.96.242:5068/kvnaoma-xmlui/handle/123456789/295>

35. Конституція України. [Електронний ресурс] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

36. Книга пророка Йони. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

37. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища. / Збірник офіційних документів. – К.: Істина, 2002. – 336 с.

38. Масол Л. Мистецтво. Підручник для осіб з особливими освітніми потребами). Частина 1. 6 клас. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/2692-mystetstvo-6-klas-masol-2023.html>

39. Мінжуліна Т. В. Дослідження й реставрація музейного текстилю. Київ: Укр. агенство інформації та друку «Рада», 2005. 176 с.

40. Московченко О. Лаки для різних видів художніх фарб. URL: https://karkar.com.ua/blog?journal_blog_post_id=333

41. Музика, О. Я. (уклад.). Матеріали і техніка олійного живопису: навч. посіб. Умань: Візаві, 2013. 114 с.

42. Народний живопис Поділля. Історико-етнографічне дослідження: навч. посіб. / В. П. Откович та ін. Київ, 1994. С. 484.

43. Небо на землі. Колекція українських народних ікон Івана Гончара. URL: https://artsandculture.google.com/story/hgXh8_X28Np5Ew?hl=uk

44. Нонконформізм / Я. В. Любивий, Л. В. Смирна // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ:

Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. Режим доступу :
URL:<https://esu.com.ua/article-73459>

45. Олійник М. Ікона – це ...// Слово №2 9// Слово №2 99). 2009. С. 17-20 URL: <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/slovo/2009/501-icon-is.html>

46. Осадча О. Особливості інтерпретації біблійної тематики у творчості митців Західної України 1960–1980-х рр. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство. Тернопіль, 2017. № 2. С. 248-255.

47. Осадча О. Релігійні образи та мотиви в українському мистецтві у 2000-х рр. / О. Осадча // Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доповідей Міжнар. наук.-теор. конференції студентів і аспірантів, 2–3 квітня 2013 р.: у 2 ч. – Ч. 2. - Харків: НТУ «ХПІ», 2013. С. 134-135.

48. Осадча О. А. Репрезентація християнської традиції в українському мистецтві другої половини XX – початку XXI століття : автореф. дис. ...канд. мистецтвознавства за спеціальністю : 17.00.05. Львів, 2020. 20 с. URL: https://lnam.edu.ua/files/Academy/nauka/specrada/Dusertacii/2020/november2020/OSADCHA_aref.pdf

49. Осадча О. Розвиток релігійної проблематики в радянському мистецтві 1960-х – 1980-х рр. Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. Харків, 2017. № 4. С. 97-104.

50. Осадча О. Християнська тематика в українському станковому живописі 1980-2000-х років крізь призму національної традиції. Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Мистецтвознавство. Рівне, 2016. Вип. 22. С. 227-234.

51. Пришутів О. Лаки для олійного живопису. різновиди і особливості використання. URL: https://karkar.com.ua/blog?journal_blog_post_id=284

52. Пророк Йона (Мікеланджело) URL <https://uk.wikipedia.org/wiki>

53. Реконструкція, ремонт, реставрація об'єктів невиробничої сфери Реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини. ДБН В.3.2-1-2004 + Зміна №1. Держбуд України. Київ, 2005. URL: [ДБН%20В.3.2-1_2004%20%20Роботи%20реставраційні.pdf](#)

54. Реставрация произведений станковой масляной живописи : учеб. пособие для средних худож. заведений. Москва: Искусство. 1977. 223 с.

55. Рішняк, О.Б. Етика реставраційної діяльності. Культура України : 3б. наук. праць. 70 (2020): с. 211-221.

56. Розвиток іконопису в Україні. URL: <http://www.myasnikov.net/books/pdf/Ikonopis.pdf>

57. Сверидюк Р. Біблійні сюжети (частина I) URL: <https://sverediuk.com.ua/religiya-v-zhivopisi/>
58. Сидоренко В. Д. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань : Розвиток візуального мистецтва України XX-XXI століть. Київ: ВХ [студіо], 2008. 190 с.
59. Сланський Б. Техніка живопису та реставрації. К.: Мистецтво, 2009. 304 с.
60. Словник іншомовних слів. Київ, 1977. 775 с.
61. Стась М. І., Касьян Т. К. Академічний живопис : навчально-методичний посібник. Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2010. 244 с.
62. Степовик Д. Історія української ікони Х-XX ст. Київ: Либідь, 1996. 438 с.
63. Такіров Т.Н. Регіональний контент у підготовці фахівців художніх спеціальностей. Гагенмейстерські читання. До 145 річниці від дня народження визначного українського художника В'ячеслава Розвадовського: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський, 19–20 листопада 2020 р.). Кам'янець-Подільський : Видавець Панькова А.С., 2020. С. 161-163.
64. Тимченко, Т. Р., Балкіна М.М. Особливості технології української народної ікони на дереві та полотні. Музей просто неба в соціокультурному просторі. М-ли міжнар. наук. конф., присвяченої 50-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України. Зб. доповідей. Київ: Видавничий дім ж-лу «Пам'ятки України». 2029. С. 442-453
65. Тимченко Т.Р. Методи захисту основ станкового живопису (історія та сучасні технології). Київ: Задруга, 2015. 98 с.
66. Титов М. Ф. Визначення та опис стану збереженості станкового живопису : методичні рекомендації. Луганськ: Світлиця, 2007. 36 с.
67. Українська культура: історія і сучасність: навч. посіб.; [за ред. Черепанової С.О.]. Львів: Світ, 1994. 456 с,
68. Урсу Н.О. Митці Кам'янця-Подільського: архітектори, мистецтвознавці, художники: монографія. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О.В., 2016. 240 с.
69. Чубенко О.В. Українська ікона як феномен східнохристиянської традиції. Автореф. дис....канд. філософ. наук за спеціальністю 09.00.01. Київ, 2015. 21 с. URL: <https://scc.knu.ua/upload/iblock/a70>
70. Шамсутдинова-Лебедюк Т. Біблійні наративи у творчості Григорія Сковороди. Українознавчий альманах. Випуск 31. Київський національний

університет імені Тараса Шевченка : URL: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2022.31.7> С. 53-58.

71. Шедеври українського іконопису XII – XIX ст.: альбом / упоряд. Л.Членова. Київ: Мистецтво, 1999. 256 с.

72. Шуляк Є. О. Ікони Поділля кінця XIX століття: стилістичні та технологічні дослідження. Культура і сучасність : альманах. 2020. № 2. С. 181-185.